

Мелина Панаотовић*

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за славистику
melina.panaotovic@ff.uns.ac.rs

УДК 811.161.1.09-3"19/20"
<https://doi.org/10.18485/slavistika.2024.28.1.7>
Оригинални научни рад
примљен 25. 5. 2024.
прихваћен за штампу 25. 9. 2024.

МЕЋАВА В. СОРОКИНА И МОРФИЈУМ М. БУЛГАКОВА

У делу М. Булгакова и В. Сорокина мотиви морфинизма и међаве могу се ишчитавати као доминантни елементи књижевног хронотопа: управо *морфинизам* (тј. наркотици као над-искушење за интелектуалца) и *међава* дају оквире месту и времену радње, како на физичком, спољашњем плану, тако и на метафизичком, дубоко унутрашњем. Климатски услови, наиме, могу бити схваћени као фактор одређеног психолошког типа јунака, док управо потреба за наркотицима сведочи о потреби за другом реалношћу.

У овом раду указаћемо на одређене аспекте упоредног ишчитавања Сорокиновог романа *Међава* и Булгаковљеве приповетке *Морфијум*. Ова два књижевна текста, осим споменутих мотива, повезује и психолошки тип главног јунака. И код Булгакова, и код Сорокина уочавамо јунака интелектуалца, који у суочавању са новим околностима, испољава своје слабости. Такође, третманом главног јунака, писци кодирају и друштвене околности епохе у којој стварају. Поред наведеног, у раду ћемо се осврнути на цикличност ових књижевних текстова, као и на одређене уметничке поступке, који, уз све остале наведене елементе, указују на својеврсни уметнички дијалог Сорокиновог романа и Булгаковљеве приповетке.

Кључне речи: цикличност, психолошки тип, мотив међаве, морфинизам, пластичност израза, персонификација стихије.

The motif of morphinism (and narcotics) and the motif of the blizzard, understood in their literal, meteorological, but also in its metaphorical meaning (the destruction of the old order), form two important discourses in Russian literature. In the literary works of M. Bulgakov and V. Sorokin, these motifs can also be read as dominant elements of the literary chronotope.

The main focus of this work is the comparative analysis of Sorokin's novel *The Blizzard* and Bulgakov's short story "Morphine". Apart from the motifs mentioned above, these two literary texts are also linked by the psychological type of the main character. In both Bulgakov's and Sorokin's literary works, the main character is an intellectual whose weaknesses become apparent in the face of new geographical, physical and psychological circumstances. In their treatment of the main character, the authors also encode the social circumstances of the era in which they create. In addition to the above, in this work we will look at the cyclicity of these literary texts, as well as certain artistic techniques, which, along with all the other mentioned elements, point to a kind of artistic dialogue between Sorokin's novel and Bulgakov's short story.

Keywords: cyclicity, psychological type, blizzard motif, morphinism, plasticity of expression, personification of the elements.

* <https://orcid.org/0009-0002-4990-5364>

Морфијум је приповетка Михаила Булгакова, објављена први пут 1927. године у часопису *Медицински радник*. Такође, *Морфијум* је назив и за циклус, збирку приповедака, која обухвата *Записе младог лекара*, којима је прикључена и сама приповетка *Морфијум*. *Записи младог лекара* објављивани су 1925/26. године у часописима *Медицински радник* и *Црвена панорама*. У овај циклус укључене су приповетке *Полотенце с петухом*, *Стално горло*, *Крещение поворотом*, *Вьюга*, *Тьма египетская*, *Пропавший глаз*, *Звёздная сыпь*. Сви ови текстови су аутобиографски. По образовању лекар, апсолвент Медицинског факултета Кијевског универзитета, Булгаков је радио као лекар у селу Никољско у Смоленској губернији од септембра 1916. до септембра 1917. године, а такође и у градићу Вјазми исте губерније од 1917. до септембра 1918. године. У приповеци *Морфијум*, као и у *Записима младог лекара* приказани су догађаји које је доживео сам Булгаков, радећи као млад лекар.

Први пут објављен као циклус од шест приповедака, *Записи младог лекара* појавили су се 1963. године. С обзиром на то да је приповетка *Морфијум* настала годину дана касније у односу на текстове из збирке *Записи младог лекара*, дакле 1927. године, као и на то да се по форми разликује од осталих текстова, многи истраживачи сматрају да она не припада овом циклусу, иако му је по тематици блиска.

У нашем раду користили смо се руским издањем из 2022. године, које је у себи објединило *Записе младог лекара* и приповетку *Морфијум*, као и српским издањем из 2023, које је практично превод тог руског издања. Пре него што приступимо анализи саме приповетке *Морфијум*, обратићемо ћемо пажњу на цикличност овог зборника приповедака, која је својствена и Сорокиновој *Мећави*.

Без обзира на то, да ли је то намера аутора, као у примеру Сорокинове трилогије (*Мећава*, рус. *Метель*, 2010, *Доктор Гарин*, 2021, *Наслеђе* рус. *Наследие*, 2023), или је то резултат издавачких интенција (сам Булгаков, као ни његова супруга Јелена Сергејевна која је 1963. године објавила *Записе младог лекара* нису овом зборнику прикључивали приповетку *Морфијум*), цикличност, то јест припадност текста неком *надтексту* повезује ова два књижевна дела.

Мећава В. Сорокина објављена је 2010. године, и практично је отворила циклус о спашавању: „*Метель* была историей о спасении других, *Доктор Гарин* – о спасении себя, в *Наследии* спасать уже нечего”, тврди Лиза Биргер у свом тексту „Наследие – завершение трилогии Владимира Сорокина о докторе Гарине” (Биргер 2024). Ипак, доктор Гарин наставља да иде напред: „Да, мир лежит во зле, согласен. Но живы мы все-таки добром”, говори главни јунак романа Доктор Гарин. У *Наслеђу* овај јунак се надовезује

на своју тезу: „Добро већ каплей прольется, стаканом, океаном водки вернется” (Биргер 2024).

Шта су ова два дела, роман *Мећава* и приповетка *Морфијум* добила, захваљујући цикличности, тј. очигледној интенцији да буду део једне веће уметничке целине?

Мећава отвара трилогију, циклус, *Морфијум* га затвара. *Мећава* даје основни тон свега што ће се даље дешавати у сва три дела трилогије, она обликује место и време радње, док *Морфијум* тонира завршну ноту. Осврнућемо се на биографичност Булгаковљеве прозе и чињеницу да је писац свесно мењао реалије зарад уметничке идеје.

О модификацији реалних догађаја зарад уметничке фикције у делу Булгакова можемо говорити много. Овом приликом ћемо најпре скренути пажњу на то да се и у *Записима младог лекара*, тј. у другим приповеткама циклуса *Морфијум* такође запажају извесна одступања од реалних, аутобиографичних догађаја.

На пример, приповетка *Ватрено криштење* друга је у овом зборнику, иако би по хронолошкој веродостојности требало да буде прва. Наиме, по сведочењима тадашње Булгаковљеве жене, догађаји описани у овој приповеци десили су се првог дана њиховог доласка у Никољско, 18. 09. 1916. године, а не након извесног времена, како то стоји у уметничкој фикцији. Из стварног догађаја, у овој приповеци избачен је сурови, груби муж, који је претио доктору да ће га заклати, уколико његова жена која се порађа не преживи. Такође, избачен је аутобиографски детаљ да је жена заједно са доктором читала књигу о акушерству током овог подухвата. Из сведочења Т. Лапе Булгакове сазнајемо да је она седела у пријемној соби са књигом, а Булгаков-лекар би дотрчао, погледао и књигу и враћао се породиљи (Соколов 2000: 251–252).

Треба, такође, посебно обратити пажњу на замену места у хронологији прве две приповетке циклуса, као и на пишчеву идеју да се све завршава морфинизмом, тј. овисношћу и самоубиством морфинисте. На тај начин, акценат није искључиво на једној индивидуалној несрећи – зависности, већ на атмосфери епохе: проблематика морфинизма, којом се практично завршава овај циклус приповедака, доминантна је тема епохе. Наиме, потреба за наркотицима ишчитава се у кључу опште присутне потребе за другачијом реалношћу од оне у којој се живи.

Уколико говоримо о цикличности у делу Сорокина, осим наведеног тумачења, уочили смо да поједини истраживачи сматрају да је роман *Мећава* трећи део „цикла о Русији будућег”, после *Дана опричника* и *Шећерног Кремља* (Андреева, Биберган 2012: 394). Други, пак, аутори тврде да „хотя тезис о цикле выглядит неубедительно, большинство автоцитат в Ме-

тели действительно отсылает к двум предшествующим произведениям – *Дню опричника* и *Сахарному Кремлю*” (Уффелман 2022: 233). Овде треба напоменути да је овакво сагледавање цикличности у делу Сорокина настало пре настанка романа *Доктор Гарин* и *Наслеђе*. Иако је роман *Доктор Гарин* објављен 2021. године, он није био предмет Уффелманове студије, објављене годину дана након овог Сорокиновог романа. У својој студији, објављеној 2022, Уффелман анализу Сорокиновог прозног опуса завршава анализом романа *Манарага* из 2017. године. Ипак, занимљиво је осврнути се на његову тезу о „другој трилогији” Сорокина. Уффелман сматра да отворене ауто-текстуалне алузије, попут времена радње, попут обраћања „Государь” што се изговара као ритуална формула и дају повод да се три Сорокинова текста, три „ретро футуристичке књиге” *Мећава*, *Дан опричника* и *Шећерни Кремљ* обједине у „другу трилогију” (Уффелман 2022: 241).

Уффелман у једном аспекту свог тумачења Сорокинове *Мећаве* директно ступа у дијалог и са Булгаковљевим текстом. Наиме, анализирајући лик главног јунака, Уффелман тврди да „путешествие увлекает Гарина и в глубины собственного сознания, потому что доктор у Сорокина, как и булгаковский Михаил Поляков из *Морфия* (1927) употребляет наркотики и страдает от галлюцинаций” (Уффелман 2022: 229). Иако се у свом тумачењу ослања, са једне стране, на друге истраживаче, док са друге стране упућује на прилично површну, спољашњу сличност јунака, нама је овде изузетно занимљива могућа „психомиметическая трактовка” (Уффелман 2022: 229), то јест покушај сагледавања и довођења у везу ова два књижевна текста кроз призму психологије главног јунака. Стога ћемо у нашем раду обратити пажњу на психолошке портрете доктора Пољакова и доктора Гарина, са циљем да детаљније сагледамо могућа психолошко-миметичка тумачења датих психолошких типова.

У сагледавању психолошког портрета Булгаковљевог јунака, доктора Пољакова, треба најпре обратити пажњу на његову реакцију на неиспуњена очекивања на емотивном плану, која се тумаче као трагичан неуспех у личном животу. Наиме, и после извесног времена, када се кроз сећања враћа у прошлост, Пољаков је бесан, разочаран, зао, те размишља „како је чудновато да је глас јасан, тако јак, дат бедној души” (Булгаков 2023: 138). Јасно је да је ово реакција повређеног и остављеног човека, да он заправо не пати за вољеном, већ га искључиво повређује чињеница да је он тај који је остављен. Таква самоусмереност и самодовољност заправо су црте његовог карактера, о чему нам сведоче и његови ставови, који сада већ условљавају и одређени начин живота: Пољаков тврди да је „што забаченије, тим боље”, и не жели ни да види, ни да чује људе (Булгаков 2023: 137).

Потпуна одсеченост од света, потреба да се бави искључиво собом и својим „личним неуспехом”, код оваквог психолошког типа јунака створила је једну посебну врсту изолације у којој је и свака физичка бол постала неподношљива. Избегавање физичке боли доводи га до учесталог убризгавања морфијума, то јест до овисности. Наравно, посезање за морфијумом може се повезати са докторевљевој радозналости – он сматра да би било добро „када би лекар имао могућност да на себи провери многе лекове. После тога би сасвим другачије поимао њихово деловање” (Булгаков 2023: 140). Али чињеница је да је, иако убеђен да он влада морфијумом, морфијум преузео његову вољу: под дејством морфијума он није више натмурен и ћутљив. Овиснички живот претвара се у живот пун лажи, самообмањивања (он верује да ће се фантастичном снагом воље, коју има, спасити од овисности), беса и злобе. Према најближим сарадницима постаје груб. У свађи са Аном К. он открива нова својства свог карактера: открива непријатну способност да бесни и да виче на људе када није у праву. Бес овисника физички се манифестује бацањем шприца, злбом која стеже, грубости кроз тело које се тресе... Овисничко понашање прате двојни снови, халуцинације и истрзаност мисли. Физиолошке промене су све уочљивије, ту је „жалосни дрхтај”, „дрхтава рука”, „трзање тела” услед страха да ће сви сазнати за његову болест, те је и његова одвојеност од света све доминантнија: „Мене се ништа не тиче, ништа ми није потребно и никуда ме ништа не вуче”, говори доктор (Булгаков 2023: 150).

Доктор Пољаков је интелектуални тип јунака, он је образован и посвећен својој професији, те као такав, наизглед, има потребу за усамљеничким животом. Међутим, не бисмо рекли да је то истинска потреба његове душе. Очигледно је да Пољаков жели да избегне сваку непријатност, душевну и физичку (чак му је и рад „био страشان” док га ратне околности нису сместиле у болницу и приморале да се навикне на рад), што прикрива наводном потребом за самоћом. Такође, на такав склоп личности утицале су и животне околности – живот и рад у забити, а касније и пуцњава на улицама Москве. Могли бисмо рећи да је такав живот додатно допринео и психолошкој слабости: некада јака воља сломила се под влашћу морфијума, потреба за јасним мислима уступила је место тренутачном испуњењу такве потребе. Булгаков детаљно описује физиолошко стање приликом узимања морфијума: „необична јасноћа мисли и експлозија радне способности”, „Апсолутно сви непријатни осећаји нестају. То је највиша тачка испољавања човекове духовне снаге” (Булгаков 2023: 141). Дакле, овај образовани млад човек духовну снагу препушта тренутку и случају. То нам даје за право да говоримо о моралној и душевној малодушности, у којој интелектуални типови очекују помоћ од спољашњих фактора.

Под изговором да ради за друге, Пољаков заправо брине једино о сопственој комфорности. Код сваког искушења на које наиђе ми видимо његове слабости: доктор заправо не подноси друге људе, затвара се у себе, бежи из реалности. По свим тим особинама, управо је доктор Пољаков пандан Сорокиновом доктору Гарину, Платону Иљичу.

Доктор Гарин је такође егоистички усмерен јунак, човек слабог карактера. Он носи маску углађеног, узвишеног доктора који хита да помогне другима. Његова слабост се најпре разоткрива у епизоди са воденичаревом женом, а затим и у сцени конзумирања наркотика. Дакле, као и Булгаковљев лекар, и Гарин је неспособан да се одупре овоземаљским искушењима, лако заборавља на свој узвишени подвиг, запоставља дужност зарад неколико тренутака личног задовољства.

Уфелман у својој студији, посвећеној дискурсима Владимира Сорокина, тврди да: „Доктором в повести Сорокина движет не меркантильный интерес, а гуманная миссия” (Уфелманн 2022: 228). Такође, „Самоотверженная миссия доктора вызывает все больше сомнения, постепенно отступая перед его эгоистическими планами” (Уфелманн 2022: 230).

У свом тумачењу, Уфелман истиче „мужскую силу” доктора Гарина. На први поглед овај јунак не личи на остале јунаке интелектуалце руске књижевности, који пате од импотенције. Гарин „занимается любовью с супругой мельника <...> однако, у Гарина происходит преждевременное семяизвержение” (Уфелманн 2022: 237). Уфелман истиче да све неуобичајене размере предмета зависе од докторове перцепције, посматра „психику доктора” и закључује да „воображаемое превосходство других говорит нечто о сексуальности самого Гарина” (Уфелманн 2022: 238). Алтруистичка мисија доктора и његов „сексуални егоизам” приморавају нас да се разочарамо у тог јунака: „Доктор <...> теряется в влеречевых рассуждениях о помощи простым людям. По мере развития сюжета его высказывания обесцениваются как пустые заявления” (Уфелманн 2022: 243). Овај немачки слависта Сорокинов роман *Мећава* посматра као моралистички текст који раскрива лицемерног Гарина и који се поиграва са „лицемерием и маскулинностью классика XIX века” (Уфелманн 2022: 243). Наиме, основна теза овог аутора је да је Сорокин у *Мећави* транспоновео мотиве приповетке Л. Толстоја из 1895. године *Домаћин и радник (Хозяин и работник)* (Види: Уфелманн 2022: 227).

И доктор Пољаков и доктор Гарин подсећају на Чеховљевог доктора, углађеног јунака, окружног лекара са цвикерима. Шљивар у свом раду о „Интертекстуалном дијалогу у Сорокиновом роману *Мећава*“ истиче да је „Чеховљев јунак смештен у Толстојеву причу – то је формула датог дела”,

те говори и о везама са М. А. Булгаковим (пре свега са делима *Записи младог лекара* и *Морфијум*) (Шљивар 2021: 140).

Четири су доминантна искушења са којима се сусреће Сорокинов јунак. Најпре, у епизоди са воденичаревом женом Гарин испољава своју физичку и моралну слабост. Затим, у сусрету са витаминдерима разотрива се његова грамзивост и потреба за другом стварношћу, тј. за наркотицима. У сцени физичког напада на кочијаша и коње ми видимо његову неконтролисану потребу за доминацијом. На пример, када кочијаш крене да брани своје коњиће од бича, доктор „замахну песницом и удари Кашљуцка у лице” (Сорокин 2013: 123). И, најзад, у финалној сцени, уочљива је Гаринова саможивост: „Доктор, мешкољећи се као медвед у брлогу, није мислио ни на коње ни на Кашљуцка и страховито је желео само једно: да се сакрије од проклете хладноће, да се угреје” (Сорокин 2023: 152). Такође, иако се наизглед брине о другима (носи вакцину у село), у конкретним животним ситуацијама Гарин није у стању да заиста брине о другима. У тој истој финалној сцени, док Кашљуцко размишља „Заједно ћемо се угрејати”, Гарин мисли: „Само да не умрем” (Булгаков 2023: 154).

Дакле, и у Сорокиновом роману *Мећави*, и у Булгаковљевој приповеци *Морфијум* сусрећемо се са ликом доктора – то је интелектуалац који живот промишља, посматра и *служи народу*. Међутим, животна искушења доводе до тога да се испоље и његове слабости – егоизам, презаштићеност од стварног живота, неоствареност у личном животу и услед тога вечита незајажљива глад, са примесам инфантилности у склопу са јаком интроспекцијом и идејом о јаком карактеру, несаломивој снази воље. Такође, у оба поменута дела, доктори су овисници. Најпре, они бивају посматрачи. Док Пољаков реализује идеју да као лекар мора сам да испроба оно што прописује пацијентима, Гарин промишља своје ново искуство са пирамидама: „После пирамиде желиш не само да живиш, него да живиш као да ти је први и последњи пут, да певаш радосну химну животу” (Сорокин 2023: 105). А потом, обојица постају прави овисници: Пољаков од морфијума, а доктор Гарин од идеје да све мора да буде по његовом. Можемо додати да је на ове ликове у великој мери утицао и географски простор и специфични климатски услови. Управо климатски и географски услови утичу на стварање одређеног склопа личности, који је, са једне стране, склон „важним мислима, созерцанију, спокојству, мудрости” и који је способан за живот у потпуној усамљености (Булгаковљев Пољаков), а са друге – то је тип личности који љутито негодује, тј. из неприхватања личне немоћи, из сталног опирања и револта према животу, он је изразито горд и саможив (Сорокинов Гарин).

Говорећи о климатским условима и географском простору као битним факторима у формирању књижевног лика, осврнућемо се и на мотив *мећа-*

ве. Тумачење мотива *мећава* у историјском контексту није новина у руској књижевности. Несумњиво се може закључити да су аутори посредством да-тог историјског контекста и поновног актуелизовања историософског про-блема ступили у дијалог пре свега са руском књижевношћу с почетка XX века, будући да је дата тема управо у том периоду била веома заступљена у делима руских писаца и песника. Отуда и епиграф у Сорокиновом рома-ну, строфа из песме А. Блока, написане готово девет деценија раније (види: Шљивар 2017: 142).

Мећава у делу Сорокина иступа као главни јунак, као главна тема, „субјекат и објекат”, како наводи сам аутор у једном од интервјуа (види: Сорокин 2023). Стихија која руши, уништава веома је честа појава у руској књижевности.

У Сорокиновом роману примарна је рушилачка природа мећаве: пред нама су два јунака који у снегом покривеној степи, усред велике мећаве, по-кушавају да дођу до одредишта, стално скрећу с пута, круже, што на крају резултира смрћу једног од њих. Међутим, са друге стране, мећава усмера-ва путнике у неколико праваца, услед чега они ступају у случајне сусрете са другим јунацима (ноћ код воденичара, посета витаминдерима).

Говорећи о свом делу, сам аутор судбинску природу мећаве ставља у први план: „То је стихија која одређује живот људи, њихову судбину. У ве-ликој мери сам желео да пишем о стихији, а не о државном уређењу“, твр-ди Сорокин (види: Сорокин 2023).

У Булгаковљевом тексту *мећава* се најпре појављује као *олуја*, околност која предоређује судбину и живот главног јунака. Доктор Бомгард на почет-ку приповетке *Морфијум* каже: „Олуја ме је дограбила као комадић поцепан-них новина и пребацила из забити у окружни град” (Булгаков, 2023: 124). Стихија која предоређује живот и поступке једног од главних јунака, биће и револуција: „и ако ме револуција прихвати у своје окриље – мораћу можда онда још мало да путујем” (Булгаков, 2023: 128). Мећава је такође и препре-ка за брзо деловање, управо она утиче на одлуке јунака, диктира темпо жи-вота и ток радње: „Зашто ја то морам кроз мећаву да јурим код њега?”, пита се Бомгард (Булгаков, 2023: 132). Веома често ова стихија се у Булгаковље-вом тексту персонификује. Истиче се, на пример, „тупо *завијање* мећаве по пољима” (Булгаков, 2023: 127); „сурова мећава, сува и бодљикава, *ошину-ла* ме по образима на улазу, *дигла* ми пешове капута, *заледила* преплашено тело” (Булгаков, 2023: 134).

У белешкама морфинисте, доктора Пољакова, мећава је најпре нешто уобичајено, константа са којом се живи: „Мећава. Ничег новог” (Булгаков, 2023: 138). Осим у свом буквалном значењу, ова временска не/прилика че-сто представља и метафору за душевно стање главног јунака. На пример, не-

посредно пре него што ће доктор Пољаков као будући овисник о морфијуму изгубити све оријентире у свом животу он констатује: „Стална мећава, и мећава. Замешће ме” (Булгаков, 2023: 138). Такође, он говори како „јаким мразева више нема, али се мећаве понекад обнављају” (Булгаков, 2023: 141). Ово „обнављање мећаве” заправо је наговештај овисничке буре која долази – свађе са својом помоћницом и тајном женом Аном К., у којој ће доктор открити неке нове црте своје личности. У овисничком животу, мећава може да буде и од користи – када је мећава, нема пријема (о чему сведочи запис доктора Пољакова од 17. јануара 1918. године), морфиниста нема од кога да се крије и нема потребе за новим лажима.

Смештањем радње дела у широку руску степу, прекривену снегом, дакле у један сасвим обезличен, пуст простор, Сорокин ствара погодну атмосферу у којој се хаос још лакше развија. Са друге стране, смештањем доктора овисника од морфијума у забит, па затим на хаотичне улице Москве, Булгаков ствара погодну атмосферу у којој се душевни хаос јунака још лакше, такорећи *неометано* развија. Иако је он сам тврдио друго, лажући себе и доктора на клиници код кога се лечио.

Видели смо већ да је, осим у свом буквалном значењу, *мећава* код Булгакова такође и метафора за промене, *буру* живота. Поред ове метафоре, која је иначе у руској књижевности честа и позната као метафора за револуцију, метеж, нејасну и наглу промену поретка, код Булгакова се и директно спомињу реалије епохе, тј. немира у Русији 1917/18. године. Пољаков у свом дневнику бележи да му је много „помогла болница за време рата” (Булгаков, 2023: 139). Даље, он директно сведочи о преврату: „Пуцњава и преврат преживео сам још у клиници. Али мисао да напустим то лечење лоповски је sazрела у мени још пре почетка борби на московским улицама” (Булгаков, 2023: 146). Иако већ увелико у овисничкој кризи, изгубљених оријентира на личном плану (одлагање лечења, лагање свих), морфиниста и даље сведочи о епохи. У свом дневнику, непосредно пред самоубиство, забележиће: „Далеко, далеко је разбарушена, бучна Москва. Мене се ништа не тиче, ништа ми није потребно и никуда ме ништа не вуче” (Булгаков, 2023: 150). Не треба раздвајати ово његово виђење догађаја и времена у коме живи од личне борбе једног морфинисте: „Гори пламен у мојој лампи, гори тихо, хоћу да се одморим после московских доживљаја, хоћу да их заборавим” (Булгаков, 2023: 150). На личном плану, Пољаков је већ изнурен сопственом слабошћу, сумњама, контрадикторношћу између жеља и реалних душевних могућности (он бежи из клинике у којој се добровољно лечио). С друге стране, јунаковљеву личну борбу прате пуцњава и борбе на улицама Москве. Код Булгакова су ова два плана, лични и друштвено-социјални, повезани, дубоко испреплетени и не треба их посматрати раздвојено.

У Булгаковљевом *Морифујму* се о временским приликама најчешће говори помоћу минус поступка. У примеру „Кроз неколико тренутака нудиља је била преда мном и снег се топио на искрзаном крзну мачке која је послужила као материјал за оковратник” (Булгаков 2023: 130) видимо да снег који се топи на собној температури сведочи о спољашњој температури. Такође, мачка која је послужила као материјал за оковратник говори о забити из које јунакиња долази. То није приказ суровости или заосталости те жене, већ илустрација тога како географски простор условљава свест и навике људи.

За разлику од минус поступка у Булгаковљевом тексту, Сорокин у својој *Мењави* персонификује стихију. Код Сорокина снег пада тешко, без ветра, <...> „Као да се подсмева путницима, као да се свети за сат-два ведрине и мира...” (Сорокин 2013: 145). Такође, „тама њишти” (Сорокин 2013:161) и „пут као да се истопио у јаругама” (Сорокин 2013: 148).

У оба текста уочили смо и физиолошко-натуралистичке, изузетно пластичне описе. Пластичности израза Булгаковљевог писма доприноси и метонимија, на пример: „Још нечије очи промакле су ми из рамена. Пришао је још један лекар”, (Булгаков 2023: 135), као и честе метафоре. Метафоричност је, у Булгаковљевом тексту, најчешће повезана са мотивима светлости и мењаве. За разлику од Булгакова, метафоричност и пластичност Сорокиновог текста највише су изражене у описима физиолошких стања, најчешће испреплетеним са фантастичним елементима, намерно пренаглашеним: прisetимо се, на пример, главе мртвог цина са упалом синуса, или снешка са „надигнутим мушким полним органом”, који од мењаве и вејавице „постаје још дебљи” (Сорокин 2013:150).

Уочљив је и својеврсни директан дијалог Сорокиновог и Булгаковљевог текста: код Булгакова се спомиње лек против мигрене, пирамидон (рус. *пиримидон*) – „и увече гуташ пирамидон са кофеином. А како то изгледа возити се санкама са пирамидоном?” (Булгаков, 2023: 132), а могући одговор на то питање као да даје Сорокин у својој *Мењави* – доктор Гарин се најпре враћа по своје „пирамиде”, наркотик на који је наишао на свом путу, возећи се санкама. Могуће је поставити питање, шта је заправо лек (пиримидон за мигрену), а шта наркотик (пирамиде које доктор Гарин касније и купује). Обојица доктора, заправо, доводе у сумњу свој позив. Док Пољаков својим понашањем отворено омаловажава значај медицинских наука (он бежи из клинике у коју је добровољно отишао на лечење, лаже колеге, краде морфијум), доктор Гарин, величајући значај пирамиде-наркотика, упућује и на друге потенцијалне путеве излечења света.

У једном од могућих ишчитавања два уметничка текста истакли смо цикличност као заједничку потребу за својеврсним надтекстом. У потенцијални надтекст могу се учитати и психолошко-миметичка тумачења пси-

холошких типова протагониста, као и мотив мећаве, присутан у оба посматрана књижевна дела. И Сорокин и Булгаков у својим текстовима, служећи се специфичним уметничким поступцима, приказују епохе, што чини да сам текст такође конотира с надтекстом. Све ово нам даје за право да говоримо о уметничком дијалогу Сорокиновог романа *Мећава* и Булгаковљеве приповетке *Морфијум*.

Цитирана литература

Биргер, Лиза. „Наследие — завершение трилогии Владимира Сорокина о докторе Гарине”. <meduza.io/feature/2023/11/26/nasledie-zavershenie-trilogii-vladimira-sorokina-o-doktore-garine> 5. 01. 2024.

[Birger, Liza. „Nasledie – završenje triologije Vladimira Sorokina o doktore Garine”. <meduza.io/feature/2023/11/26/nasledie-zavershenie-trilogii-vladimira-sorokina-o-doktore-garine> 5.01.2024]

Соколов, Борис. Энциклопедия Булгаковская. Москва: Локид – Миф, 2000.

[Sokolov, Boris. Ėntšiklopedija Bulgakovskaja. Moskva: Lokid – Mif, 2000]

Уффельманн, Дирк. Дискурсы Владимира Сорокина. Москва: НЛО, 2022.

[Uffel'mann, Dirk. Diskursy Vladimira Sorokina. Moskva: NLO, 2022]

Шљивар, Василиса. „Интертекстуални дијалог у Сорокиновом роману *Мећава*”. Зборник Матице српске за славистику 91, 2017: 135–144.

[Šljivar, Vasilisa. „Intertekstualni dijalog u Sorokinovom romanu Mećava”. Zbornik Matice srpske za slavistiku 91, 2017: 135 –144]

Извори

Булгаков, Михаил. Морфијум. Записи младог лекара. Београд: ЛОМ, 2023.

[Bulgakov, Mihail. Morfijum. Zapisi mladog lekara. Beograd: LOM, 2023]

Сорокин, Владимир. Мећава. Београд: Геопоетика, 2013.

[Sorokin, Vladimir. Mećava. Beograd: Geopoetika, 2013]

Сорокин, Владимир. «Обнять метель» <www.srkn.ru/interview/obnyatmetel.html> 10. 01. 2023.

[Sorokin, Vladimir. „Obnât' metel” <www.srkn.ru/interview/obnyatmetel.html> 10. 01. 2023]

МЕТЕЛЬ В. СОРОКИНА И МОРФИЙ М. БУЛГАКОВА

Резюме

В творчестве М. Булгакова и В. Сорокина мотивы морфинизма и метели можно интерпретировать как доминанты литературного хронотопа: именно морфий (т.е. наркотики как сверхискушение для интеллектуала) и метель задают рамки места и времени действия, как на физическом, внешнем, так и на метафизическом, глубоко внутреннем уровне. Также, климатические условия можно понимать как фактор определенного психологического типа героя – именно потребность в наркотиках свидетельствует о потребности в иной реальности.

В данной статье мы предлагаем одну из возможных интерпретаций взаимосвязи романа Сорокина *Метель* и рассказа Булгакова *Морфий*. Эти два литературных текста, помимо вышеупомянутых мотивов, связывает и психологический тип главного героя. И у Булгакова, и у Сорокина мы видим героя интеллигента, который перед лицом новых обстоятельств обнаруживает свои слабости. Также, обращаясь к главному герою, писатели кодируют социальные обстоятельства эпохи. В дополнение к вышесказанному, в данной статье мы рассмотрели цикличность этих литературных текстов, а также некоторые художественные приемы, которые, наряду со всеми остальными упомянутыми элементами, указывают на своеобразный художественный диалог между романом Сорокина и рассказом Булгакова.

Ключевые слова: цикличность, психологический тип, мотив метели, морфинизм, пластика выражений, персонификация стихии.